

Nogué i Font, J. (1991), *Els nacionalismes i el territori* (pròleg de Joan Vilà Valentí). El Llamp, Barcelona, 128 p.

Aquest llibre, com diu el seu autor, es troba a mig camí entre l'assaig i el treball de recerca pura, és a dir, pretén ser una obra d'aprofundiment i, al mateix temps, de reflexió oberta a la discussió i al debat. Es tracta, certament, d'un gènere massa negligit pels geògrafs que dubten sovint entre l'informe tècnic d'investigacions molt formalitzades i la redacció de textos més accessibles al gran públic però poc interessats a introduir idees avançades. Més enllà de les recerques ultraspecialitzades, és bo que els geògrafs iniciïn amb els lectors un diàleg que, si evita l'argument d'autoritat, només pot prendre la forma d'assaig, ben informat i realitzat a la llum de la recerca científica. En un moment en què es posa els nacionalismes en el banc dels acusats a l'Europa de l'Est, ja era hora que un geògraf contribuís a resituar aquest fenomen, i és això el que fa amb èxit Joan Nogué i Font en aquest llibre.

La idea central al voltant de la qual gira tota l'argumentació és que els nacionalismes són «una mena d'ideologies territorials, d'ideologies fortament basades en imatges i referències territorials». Encara que la dimensió territorial dels nacionalismes és menys visible que els seus referents lingüístics o religiosos, no per això deixa de constituir-ne un element essencial de llur definició, així com de llur dinamisme. L'autor es dedica, doncs, a demostrar la pertinència d'aquesta idea per comprendre la diversitat dels nacionalismes i s'estima més parlar-ne en plural que en singular per tal d'evitar reduir-los a un model únic.

Els dos primers capítols constitueixen una primera part teòrica. L'autor reinterpreta una literatura contemporània abundant sobre els fenòmens nacionalistes. Mentre repassa diferents intents de definir el que és una nació, recorda que aquesta no pot reduir-se a un fenomen immanent ni a una simple determinació estructural ni a una pura estratègia social de

control de l'Estat. La varietat i la complexitat del fenomen el condueixen a subratllar-ne la inserció cultural i a relacionar els seus caràcters subjectius i objectius. Els nacionalismes se'ns mostren aleshores com uns moviments socials i polítics íntimament lligats a l'espai, al territori. La sensibilitat de l'autor (ben demostrada en els seus treballs precedents sobre la Garrotxa) pel que fa als aspectes qualitius de la relació dels homes amb l'espai, certament ha contribuït a subratllar aquest plantejament geogràfic dels nacionalismes.

Paradoxalment, la geografia política s'ha interessat poc per aquest tema. Seguint Ratzel, es va centrar sobretot en l'estructura espacial de l'estat i, més recentement, en la del poder. El renaixement actual de la geografia política suposa, tanmateix, unes orientacions que poden servir als propòsits de l'autor. Aquest diferència particularment la reconsideració del paper atribuït a la cultura i l'interès pel lloc o la regió com elements de la dinàmica social. En el fons, els treballs contemporanis reforcen la perspectiva de l'autor perquè tendeixen a demostrar que *és en i per* el lloc que es constitueixen les grans categories socials i els moviments socials més notables. En aquesta perspectiva no n'hi ha prou de localitzar les nacions en l'espai: cal considerar-les com integrades en l'espai i integrant-lo. El caràcter d'ideologia territorial que adopten els nacionalismes no posen en qüestió, per tant, l'existència, real o suposada, d'un fet nacional; es tracta més aviat de posar de manifest la importància de llur naturalesa espacial. La segona part es dedica a analitzar aquests aspectes i se centra en l'examen d'aquesta dimensió territorial a partir d'exemples.

L'autor no té problemes per posar en evidència la dimensió territorial i ens explica com els límits, les fronteres i les divisions polític-administratives s'utilitzen per marcar l'extensió dels poders; els irredentismes en són el corollari; els canvis de les divisions electorals (*gerrymandering*) o l'oposició entre comarques i províncies il·lustren sobre el

paper recíprocament estructurant de les ideologies nacionalistes i dels territoris.

El paper dels geògrafs o de la geografia queden ben subratllats per l'autor d'aquest llibre. La dificultat de la representació cartogràfica obre el camí a unes interpretacions múltiples dels fenòmens socio-polítics. La simple selecció dels criteris representats (tipus de projecció, estats, llengües o altres trets culturals, etc.) són també medis per transmetre missatges nacionalistes. Però aquests també poden passar per l'ensenyament de la geografia. El fet que els nacionalismes hagin influït generalment perquè s'imparteixi geografia a l'escola primària n'és un exemple eloqüent. L'ensenyament de la geografia difon entre els futurs ciutadans una concepció particular de la pàtria i de les seves colònies, i contribueix també a construir el sentiment d'identitat regional. La ideologia nacionalista pot, a més, utilitzar la geografia sota formes més indirectes que l'escola: l'excursionisme català n'és un bon exemple.

El procés de territorialització que acompanya la construcció nacional es visualitza en el paisatge. Com a símbol d'identitat per a una col·lectivitat, el paisatge assegura la continuïtat entre el passat i el present. Per tal d'indicar que el paisatge no té res d'immanent o d'immutuable, l'autor torna a utilitzar l'exemple de la muntanya en la simbologia nacionalista catalana. De repulsiva, la muntanya esdevé atractiva a finals del segle passat; el seu valor mític, regenerador i iniciador és glorificat, i aquest fet es manté fins avui dia. La força dels lligams que poden teixir-se entre el territori i el nacionalisme queda ben palesa en termes com *homeland* o *Heimat* fins al punt que pot aparèixer tota una semiòtica nacionalista del paisatge (com passa als Estats Units). L'autor explica a continuació tot allò que els nacionalismes contemporanis deuen al concepte de *Volksgeist*, difós pel romanticisme i recuperat amb totes les seves derivacions deterministes i organicistes també a Catalunya i a Castella. És amb aquest mateix vessant

ecològic que apareixen en els últims temps noves versions del nacionalisme. Les darreres pàgines del llibre donen una visió nova sobre el que s'anomena cada cop més l'econacionalisme, ideologia territorial per excel·lència.

Un petit assaig tan ric només pot deixar amb ganes de saber-ne més: no és cap crítica; al contrari, és la demostració de l'èxit aconseguit per l'autor. Aquest demostra bé la seva idea central; falta explorar-ne totes les seves implicacions. Per exemple, quan posa de relleu la dimensió territorial i ideològica del nacionalisme, l'autor no subestima la seva importància en d'altres fenòmens socials? Quan recolza la seva reflexió teòrica sobretot en treballs anglo-saxons, que generalment tendeixen poc a reflexionar sobre llur propi caràcter nacionalista, l'autor no deixa a l'ombra d'altres enfocaments o formes de conceptualització més pertinents? Les nocions d'ideologia o d'estratègia que utilitza l'autor, no mereixen un examen més aprofundit? Hi ha també, en la meua opinió, tot un interrogant que queda obert i que origina les meves recerques i és el que relaciona els nacionalismes amb l'ascens de la modernitat. Més que de geografia política, es tractaria aleshores d'una qüestió de geografia cultural en sentit ampli.

En proposar-nos, tal com pretenia, un tema de debat i discussió, l'autor ha aconseguit el seu objectiu. També té el gran mèrit d'ajudar-nos a situar millor el nacionalisme català en el context dels moviments nacionalistes dels dos darrers segles.

Vincent Berdoulay
Universitat de Pau

Kirby, A. (ed.) (1990), *Nothing to fear*, Ed. Universitat d'Arizona, Tucson (EUA), XIV + 301 p.

Andreu Kirby és professor de Geografia i Desenvolupament Regional a la Universitat d'Arizona. Els seus interessos se centren en